

ברית עולם

ברית שמים וארץ

למרגלות הר סיני נחתם הסכם כריתת ברית בין ה' ובין עמו ישראל, כפי שמתואר בפרשה:

"וַיִּקַּח (משה) סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם, וַיֹּאמְרוּ: כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם (דם הקרבנות) וַיִּזְרֹק עַל הָעָם, וַיֹּאמֶר: הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה." (שמות כד, ז-ח)

הברית הזאת שנכרתה בין ה' ובין ישראל, היא הקומה השלישית בשרשרת הבריתות אשר נכרתו בין ה' ובין עמו. כפי שנלמד בהמשך, בזכות בריתות אלו, העולם קיים ואיננו חרב.

נתבונן בזוג הפסוקים הבאים, מספר ירמיהו:

1. "כֹּה אָמַר ה', אִם תִּפְּרוּ אֶת בְּרִיתֵי הַיּוֹם וְאֶת בְּרִיתֵי הַלַּיְלָה וּלְבַלְתֵּי הַיּוֹם יוֹמָם וּלְלַיְלָה בַּעֲתָם."

2. "גַּם בְּרִיתֵי תִפְּרֹ אֶת דָּוִד עֶבְדִּי מִהָיִית לֹו בֶן מֶלֶךְ עַל כִּסְאוֹ וְאֶת הַלְוִיִּם הַכֹּהֲנִים מִשְׁרָתֵי." (ירמיהו לג, כ-כא)

ה' מכריז, שאם יצליח מישהו לבטל את תופעת היום והלילה (סיבוב כדור הארץ על צירו), הוא גם יצליח לבטל את התחייבות ה' למלכות בית דוד ולשבט הלוי.

במילים אחרות, כפי שחוקי הטבע בלתי ניתנים לערעור, כך התחייבותו של ה' למלכות בית דוד ולכהונת שבט לוי, היא מוחלטת ובלתי ניתנת לערעור.

על פי פירוש זה, שני פסוקים אלו ביחד מביעים מסר אחד.

ירמיהו הנביא ממשיך את אותו רעיון, בזוג פסוקים נוסף:

1. "כה אָמַר ה': אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֲקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי."

2. "גַּם זֶרַע יַעֲקֹב וְדוֹד עַבְדֵי אֲמָאָס מִזֶּרְעוֹ מִשְׁלִיִּם אֶל זֶרַע אַבְרָהָם..."

(שם, פסוקים כה-כו)

גם זוג הפסוקים האלו מביעים רעיון אחד.

כלומר, אם תופר הברית הקובעת את חוקי השמים והארץ (דבר שלא יקרה לעולם),

תופר גם הברית עם זרע יעקב וזרע בית דוד.

מסיבה שאינה ברורה בשלב זה, נהגו חז"ל לצטט את הפסוק הראשון בלבד, כאילו היה עומד בפני עצמו ומתחלק לשתי צלעות מקבילות. התוצאה המתקבלת תהיה שונה לגמרי:

"אם לא בריתי יומם וְלַיְלָה - חֲקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי."

כלומר, אלמלא הברית שכרת ה' (לא ברור איזו ברית), חוקי הטבע היו מתבטלים והעולם היה חרב.

מוזר, איך לוקחים חז"ל שני פסוקים הקשורים בהוראה אחת, מנתקים ביניהם ומציגים הוראה אחרת? ומלבד זאת, כעת לא ברור לאיזו ברית מתכוון הפסוק!

את התשובה לשאלה השנייה מספק רבי אמי במסכת מגילה:

"אמר רבי אמי: אלמלא מעמדות (קרבות), המחייבים את בעליהם לעמוד על ידם בשעת הקרבתם), לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר: 'אם לא בריתי יומם וְלַיְלָה חֲקוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי'".
(מגילה לא:)

רבי אמי מפרש, שהברית שבזכותה העולם קיים, היא הקרבת עולת התמיד יום וליילה. רבי אמי לא מציין היכן מצינו שנכרתה ברית על הקרבת קרבן.

במקום אחר מציינים חז"ל עוד שתי בריתות אחרות, שבלעדיהם העולם לא היה מתקיים - ברית המילה וברית התורה:

1. ברית המילה - "וּנְמַלְתֶּם אֶת בְּשָׂרְ עֶרְלַתְכֶם וְהָיָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם". (בראשית יז, יא)

"רבי אומר: גדולה מילה, שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ; שנאמר: 'אם

(נדרים לב.)

לא בריתי יומם וְלַיְלָה..."

2. ברית התורה - "ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם". (שמות כד, ז)

"אמר רבי אליעזר: גדולה תורה, שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ; שנאמר: 'אם לא בריתי... חקות שמים וארץ לא שמתי'"
(נדרים, שם)

לסיכום, שלוש כריתות ברית הוזכרו כאן:

1 - ברית הקרבן, 2 - ברית המילה, 3 - ברית התורה.

חידת ברית הקרבן עדיין לא נפתרה. היכן מצינו בתורה ברית הקשורה לקרבן?

נשוב ונציג את המקור בספר ירמיהו (זוג פסוקים):

1. "כה אמר ה': אם לא בריתי יומם ולילה, חקות שמים וארץ לא שמתי".

2. "גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס מקחת מזרעו משלים אל זרע אברהם...".

(ירמיהו לג, כה-כו)

כבר ציינו לעיל, שחז"ל הפרידו את הפסוק הראשון שהוא יחידה אחת עם הפסוק הבא אחריו, והעמידו אותו בפני עצמו עם הוראה שונה. שוב תחזור השאלה שנשאלה לעיל: מה ראו חז"ל לסטות מפשט לשון הכתוב, על ידי קטיעת הפסקה הראשונה לשנים?

ברית הקרבן

נפתח במקור לברית הקרבן ובסגולתו כמגן על העולם מהתמוטטות.

מיד אחרי המבול, מודיע ה' לנח על כריתת ברית. כלומר, הסכם דו צידי, אשר מטבע הדברים מכיל התחייבות משני הצדדים. במסגרת זו, ה' מצידו מתחייב, שלא יהיה עוד מבול אשר ישחית את העולם:

"ויאמר אֱלֹהִים אֵל נֹחַ וְאֵל בְּנֵי אֶתוֹ לֵאמֹר. וְאָנֹכִי הִנְנִי מְקַיֵּם (כורת) אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת זֶרְעֵכֶם אַחֲרֵיכֶם... וְלֹא יִהְיֶה עוֹד מַבּוּל לְשַׁחַת הָאָרֶץ". (בראשית ט, ח-יא)

התחייבות ה' היא ברורה. מה מתחייב נח במקביל?

נח מתחייב בשבע מצוות (שבע מצוות בני נח), ששיאם היא מצוות "פרו ורבו":

(בראשית ט, ז)

"וְאִתְּכֶם פָּרוּ וּרְבוּ שְׂרִצוּ בָאָרֶץ וּרְבוּ בָהּ".

מצווה זו כוללת בתוכה את כל שבע מצוות בני נח; דהיינו, לא לרצוח, לא לגזול, לא לקטוע ולאכול אבר מן החי, ולנהוג על פי חוק ומשפט. כיצד?

הרעיון הוא, להיות שותף עם ה' בבניינו הנכון והתקין של העולם, כולל סדרי חברה ויחסי אנוש. זו היא מהותם של שבע מצוות בני נח. כלומר, ה' מתחייב לא להחריב את העולם, ואילו נח ובניו התחייבו לכוננו ולבנותו, לפתחו ולבססו.

כאן נכונה לנו הפתעה. ה' כורת ברית גם עם החיה, הבהמה והעוף:

”וַאֲנִי הִנְנִי מְקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם... וְאֵת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בְּעוֹף בְּהֵמָה...”
(שם, פסוקים ט-י)

כיצד ניתן להסביר כריתת ברית בין ה' ובין בעלי חיים, שאינם ברי דעה? מה תהיה התחייבותם?

לצורך כך נחזור כמה פסוקים אחורה. מיד אחרי יציאתו של נח מן התיבה, הוא בונה מזבח לה' ומקריב עליו קרבן מן הבהמה ומן העוף הטהורים:

”וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַה', וַיִּקַּח מִכָּל הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכָּל הָעוֹף הַטְּהוֹר וַיַּעֲלֵה עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ.”
(בראשית ח, כ)

מהי תגובת ה'?

”...וַיֹּאמֶר ה' אֵל לְבוֹ, לֹא אֶסַף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם, כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו וְלֹא אֶסַף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כָּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי.”
(שם, פס' כא)

מכאן אנו למדים, כי הקרבנות שהאדם מקריב מבעלי החיים הטהורים, הם העירבון שעולם החי לא יושמד. הקרבת קרבן היא תחליף להקרבת נפש האדם לה'. אדם המקריב את נפשו, נותן את כל אשר לו.

פירוש הפסוק אפוא, יהיה כך:

”וַאֲנִי הִנְנִי מְקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם... וְאֵת (יחד עם) כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם...”

כלומר, ה' כורת ברית עם האדם, הלוקח אתו את בעלי החיים.

נתמקד בכוונת הפסוק הזה:

”וַיֹּאמֶר ה' אֵל לְבוֹ, לֹא אֶסַף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם, כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו.”

מדוע נתקללה האדמה? התשובה היא, בעבור האדם! כך בדיוק אמר ה' לאדם הראשון:

”...אָרְרָה הָאָדָמָה בְּעִבּוֹרָה...”
(בראשית ג, יז)

כלומר, היות ותכלית העולם הוא האדם, והאדם הזה חטא ונגזרה עליו כליה, מה טעם יש כעת לאדמה שנבראה למענו?
 כעת משתנים הכללים; לא עוד השחתת העולם והארץ בעוון האדם, כפי שהיה במבול:

”לא אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם”.

כיצד זה מתאפשר?

הכללים החדשים מחייבים את התערבות ה' בהענשת האדם לפני שיגיע לשיא הקלקול, ובכך לא יגיע העולם לסף כליה. בנוסף, ה' מקצר את ימיו של האדם, כדי שלא יגיע בחייו הארוכים להגדשת סאת עוונותיו. כלומר, כדי לא להגיע לנקודת האל-חזור, הוגבלה הבחירה החופשית. כעת, כשלא יתאפשר לבני אדם להגיע לגזירת כליה, לא תהיה גם השחתת האדמה בעבורו.

על פי ההנהגה הזאת, עתיד האדם לתקן את מעשיו בשנותיו הבוגרות, ויהיה טעם בקיום האדמה.

”כִּי יֵצֵר לֵב הָאָדָם רַע מִנַּעֲרֵיוֹ” (יצר לב – מה שהלב מייצר).

זאת אומרת, הרוע שיוצר לבו של האדם, הוא מסיבת נעוריו (ימי הנעורים הם סיבת הרוע).

כשיגיע לבגרות, עתיד האדם להיטיב את דרכיו. לכן כבר מלכתחילה אין זה נכון להשחית את האדמה בעבורו.

ניקח את המין האנושי כולו לאורך כל ההיסטוריה. אמנם נכון שהדורות הראשונים חטאו, אך הם נחשבים כימי הנעורים של האנושות לגבי ימיה הבוגרים והמשכיותם.

על פי זה אומר ה': לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור הרוע שיוצר האדם בגלל נעוריו, או בעבור האנושות שקלקלה בשחר נעוריה; זאת, מפני שאני רואה, שבהמשך, הוא הולך ומתקן את עצמו וגם האנושות משתכללת.

הנה ההוכחה. בדור המבול נאמר:

”...וְכָל יֵצֵר מַחְשֵׁבֶת לְבוֹ רָק רַע כָּל הַיּוֹם”.

(בראשית ו, ה)

כלומר, כל המחשבות שלב האדם מייצר כל היום, הם רק רע.

לא כן נח, המכיר טובה לה' על הצלתו, ומקריב קרבן מנדבת לבו! ולא רק נח. עתיד לקום צדיק בשם אברהם שיקדש שם שמים, ועתיד לקום עם קדוש בשם עם ישראל, שיקדש את שם ה'. למענם ה' מתחייב: "...לא אֶסֶף... לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַיִּים...".

(בראשית ח, כא)

מה כתוב בהמשך?

"עַד כָּל יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וְחֹם וְקִיץ וְחֹרֶף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ."

(שם, פס' כב)

כלומר, ה' מתחייב שהיום והלילה, הקיץ והחורף וכל חוקי הטבע יישמרו לנצח נצחים, ולא יחזור העולם לתוהו ובוהו.

זוהי הברית, אליה רמז הכתוב שצוטט לעיל בראש המאמר:

"...אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֻקֹּת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי."

(ירמיהו לג, כה)

כלומר, אני כרתי ברית עם נח ועם בניו, שלא אביא מבול שישבש את סדרי העולם וחוקיו, כולל סדרי היום והלילה.

כל זאת, בזכות הקרבנות שהקריב נח, שהם סמל להכרת הטוב. כלומר, ברית הקשת שהציב ה', היא למעשה ברית הקרבן.

ברית אברהם

הברית עם נח ובניו משתכללת ובונה קומה שנייה. זו היא ברית המילה שנכרתה עם אברהם אבינו. ה' משכלל ומחזק את מחויבותו וקישורו לאברהם אבינו, ומצווה עליו לערוך ברית מילה:

"וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ... לְהִיּוֹת לְךָ לְאֵלֹהִים...".

(בראשית יז, ז)

ה' מחזק את התחייבותו הראשונה שלא להחריב את העולם, ומוסיף עליה עוד התחייבות – להוציא מחלציו של אברהם עם גדול, שיירש את ארץ ישראל וה' יהיה לו לאלקים (לאברהם ולזרעו).

על פי זה, גם ברית המילה בנויה על הפסוק המקורי, "...אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֻקֹּת שָׁמַיִם וְאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי".

מכאן לקומה שלישית.

ברית עם

לפני יציאתו ממצרים, נימול עם ישראל כאיש אחד לקראת כריתת ברית גבוהה יותר ועמוקה יותר. הברית הזו היא **ברית התורה** בהר סיני. לא רק ברית עם אדם יחיד אלא בין ה' ובין אומה שלמה.

זו הברית הנזכרת בפרשת השבוע "משפטים", ושבה פתחנו את המאמר:

"...וַיֹּאמֶר ה' הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה". (שמות כד, ח)

הקומה השלישית הזאת, ברית התורה, היא הקומה השלישית של ההתחייבות הראשונה לנח. גם היא מיוסדת על הפסוק המפורסם שנזכיר אותו שוב:

"...אם לא בריתי יומם ולילה, חקות שמים וארץ לא שמתי".

בסיכומו של דבר, לפנינו שלוש בריתות הבנויות כשלוש קומות, שעליהם העולם מתקיים:

1 – ברית הקרבן, 2 – ברית המילה, 3 – ברית התורה.

נשוב ונציג את המקור בספר ירמיהו (זוג פסוקים):

1. "כה אָמַר ה': אִם לֹא בְרִיתִי יוֹמָם וְלַיְלָה, חֻקֹּת שָׁמַיִם וָאָרֶץ לֹא שָׁמַתִּי".

2. "גַּם זֶרַע יַעֲקֹב וְדוֹד עֲבָדֵי אֲמָאָס מִקַּחַת מִזֶּרְעוֹ מִשְׁלִיִּם אֶל זֶרַע אַבְרָהָם...".

(ירמיהו לג, כה-כו)

תמצית שני פסוקים אלו היא זו: עם ישראל יחזור לארצו, ייבנה בה, ייבנה המקדש, יופיע משיח בן דוד והכוהנים יחזרו לשרת בקודש. זו הבטחה שתתקיים ולא תופר, כשם שלא תופר ברית חוקי הטבע.

חז"ל ביקשו להדגיש, כי הברית עם עם ישראל נכרתה בהר סיני והתבססה על השלבים הקודמים.

1 – קרבן (לבני אנוש), 2 – מילה (לזרע אברהם), 3 – תורה (לעם ישראל).

כדי להבליט את שלוש הבריתות, התמקדו חז"ל בפסוק הראשון והפכו אותו למוקד תשומת הלב. כלומר, חז"ל שמרו על עומק כוונת הכתובים באמצעות סימן קצר לזיכרון, שהוא הפסוק הראשון.

אותות

לכל אחת משלוש הבריתות שהוזכרו לעיל, הוצמד סימן ואות. תפקיד האות הוא לשמר את הברית ההדדית לעולם.

לברית בין הקב"ה ובין האנושות, נבחרה **הקשת** בשמים, שתהיה לאות ברית לבלתי חריב את העולם בשנית:

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ, זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל בֶּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ".
(בראשית ט, יז)

נזכיר בקיצור את מהות אות הקשת. כאשר מופיעה הקשת בשמים, אות הוא כי קרני השמש פוגשות בטיפות המים, והאור הלבן של השמש מתפצל לשבעת גווניו. בזמן המבול כיסו העננים את פני השמים ולא היה מגע בין קרני השמש לטיפות הגשם, משום כך לא הייתה אז קשת. ה' מתחייב לפזר את העננים ולתת לקרני השמש להיראות, וזוהי הקשת.

הקשת מזכירה לבני אדם את התחייבותם המקבילה לפרות ולרבות ולפתח את העולם.

לברית בין ה' ובין עמו ישראל נבחרו שלוש אותות.

1. **לברית התורה** בין ה' ובין עם ישראל המקיימת את היחס המיוחד בין ה' לעמו, נבחרה **השבת** אות לעולם:

"וַאֲנִי דִבַּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אֶף אֵת שַׁבְּתוֹתַי תִּשְׁמְרוּ כִּי אוֹת הוּא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם...
וְשִׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת הַשַּׁבָּת... בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֵלְמָם...".
(שמות לא, יג; טז-יז)

2. **לברית המילה** בין ה' ובין כל יחיד ויחיד מזרע אברהם יצחק ויעקב, נבחרה **פריעת** עור הערלה (גילוי הבשר) לאות.

"הַמּוֹל יְמוּל'... שְׁתֵּי מִילוֹת - מִילָה וּפְרִיעָה":
(דברים רבה ו, א)

3. **לברית הקרבן** בין ה' ובין עם ישראל לקיום העולם, נבחר **המלח** לאות ברית:

"וְכָל קָרְבָן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלַח וְלֹא תִשָּׁבֵית מִלַּח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתְךָ,
עַל כָּל קָרְבָנְךָ תִּקְרִיב מִלַּח".
(ויקרא ב, יג)

נרחיב ונפרש את ברית המלח ומשמעותה. ברוב המקומות בתורה ובנביאים, מוזכר המלח כסימן לכיליון וחוסר צמיחה וגידול.
על סדום וחברותיה נאמר:

”גַּפְרִית וּמֶלַח שָׂרְפָה כָּל אֶרֶץָהּ, לֹא תִזְרַע וְלֹא תִצְמַח וְלֹא יִעֲלֶה בָּהּ כֹּל עֵשֶׂב, כַּמִּהְפַּכֶת סְדֹם וְעִמֹרָה...”
(דברים כט, כב)

זו הסיבה, שאשתו של לוט נהפכה לנציב מלח. היא הביטה מאחוריה אל סדום ובכך יצרה קשר עין ולב עם עיר החטאים שנהפכה למלח. גזר הדין הנורא על סדום פגע גם בה והיא נהפכה למלח.
בספר ירמיהו נאמר:

”...אֶרֶץ מְלַחָה וְלֹא תֵשֵׁב.”
(ירמיהו יז, ו)

המלח המפוזר על הקרבן בא להזכיר מה היה קורה לולא הקרבן. בלעדי הקרבנות אין ברית והעולם יהיה ללא קיום, בדיוק כאילו נמלח במלח.
משחרב בית המקדש ובטלה עבודת הקרבנות, הוקדשה **התפילה** לביטוי מקביל לקרבן, בבחינת:

”...וּנְשַׁלְמָה פְּרִים שְׁפִיתֵינוּ.”
(הושע יד, ג)

נוכל לסכם ולומר, שהברית היסודית היום שעליה מושתת קיום העולם, הוא הקשר בין האדם לבין בוראו באמצעות **התפילה**.
מעליה, הברית בין כל יהודי לבין ה', באמצעות **ברית המילה**.
ומעל הכול, הברית בין עם ישראל לבין ה' אלוקי ישראל, באמצעות **ברית התורה**.

